

TIJD & TAAK

INTERVIEW MIRJAM DE RIJK

Er zou veel meer aandacht moeten zijn voor de rol van het kapitaal in de samenleving en in de economie, vindt Mirjam de Rijk. In een boek over economische mythes liet ze eerder al zien hoe Nederland veel minder egalitair is dan we vaak denken. In de serie artikelen in de Groene 'Help, het kapitaal neemt ons over' toont ze hoe het grote geld in hoog tempo grip krijgt op belangrijke delen van de samenleving.

/// » p. 4

INTERVIEW MOHAMMED CHAHIM

Mohammed Chahim is Europarlementariër namens de PvdA en staat als nummer 2 op de gezamenlijke lijst voor de aankomende Europese verkiezingen. In Brussel werkte hij onder andere aan de Green Deal, de Europese klimaatwet en de natuurherstelwet. Hij vertelt over zijn achtergrond, persoonlijke drijfveren, de Europese politiek en zijn motivatie om voor sociaal klimaatbeleid te knokken.

/// » p. 10

INTERVIEW STEFAN PAAS

Stefan Paas is hoogleraar theologie, auteur van o.a. *Vrede op aarde* en vaste gast bij de *Ongelooflijke Podcast*, over de relevantie van het christelijk geloof in de hedendaagse samenleving. Dirk Achterbergh sprak met hem over religie, gemeenschap, populisme, over de progressieve beweging en het conservatieve sentiment, over columnist Sander Schimmelpenninck en over kerkvader Augustinus.

/// » p. 22

MAART 2024

LEDENBLAD VAN DE BANNING VERENIGING - VERSCHIJNT VIER KEER PER JAAR - DE BANNING VERENIGING ORGANISEERT ACTIVITEITEN OP HET SNIJVLAKE VAN LEVENSOVERTUIGING, RELIGIE EN SOCIAALDEMOCRATIE

APRIL 2024

IN DIT NUMMER

REDACTIONEEL 2

**VAN DE VOORZITTER
DE DOOD VAN
ALEKSEJ NAVALNY 3**

**INTERVIEW
MIRJAM DE RIJK 4**

**COLUMN
HET ANTWOORD
VAN LINKS 9**

**INTERVIEW
MOHAMMED CHAHIM 10**

**INTERVIEW
ALEIDA BERGHORST 14**

**NAOMI LEEST
LOESJE, DE BIOGRAFIE 17**

**ESSAY
IN HOEVERRE ZIJN WE
VAN ELKAAR VERVREEMD
GERAAKT? 16**

**TERUGBLIK
WAAR WIL FRANS
TIMMERMANS HEEN
MET ZIJN ROOD-GROENE
FUSIEPARTIJ? 18**

**INTERVIEW
STEFAN PAAS 22**

**COLUMN
MIGRATIE 26**

COLOFON 27

**HET GEDICHT
SLECHTE LUCHT 28**

Het opstellen van dit nummer valt nagenoeg samen met een van de best bezochte activiteiten van de Banning Vereniging: de Banning Lezing door Frans Timmermans. ‘Een overdonderend en allesomvattend groen-sociaaldemocratisch antwoord op de vraag waar het heen moet met Nederland’, noemde Sheila Sitalsing het in de *Volkscrant*. Een betere recensie kan ik me niet voorstellen. In dit nummer vindt u een korte terugblik op zijn verhaal. Mocht u er niet bij geweest zijn dan is de lezing terug te lezen en terug te kijken via onze website.

Hoewel de redactie tijdens het schrijven de inhoud van de Banning Lezing nog niet kende, valt het me op hoe goed de artikelen aansluiten bij de boodschap van Frans Timmermans. Dat zoeken naar een sociaaldemocratisch antwoord op de rechtste politiek komt terug in verschillende columns. Links Nederland zal moeten blijven zoeken naar hoe we ons verhouden tot radicaal-rechts en tot de Nederlanders die op hen stemmen. Aleida Berghorst vertelt in dit nummer over hoe zij manoeuvreert in haar werk als fractievoorzitter voor de PvdA in de overwegend rechts samengestelde Provinciale Staten van Limburg.

Timmermans sprak over het belang van een vrije, weerbare samenleving, wat nodig is om dat voor elkaar te krijgen en hoe een nieuw gevoel van gemeenschap ontstaat. Twan van Lieshout vraagt zich in een reflectie op de verkiezingsuitslag van november af of de politieke toekomst van links samenhangt met het vermogen van mensen om zich te kunnen verplaatsen in de ander. In dit nummer ook een interview met Stefan Paas waarin hij stelt dat de ondermijning van gemeenschappen het gevolg is van de individualisering die ook links Nederland volgens hem zo lang nastreefde.

*Lianne Schuurin is ambtelijk secretaris van de Banning Vereniging
Foto: Ania Liesting*

Het is altijd een opdracht van de sociaaldemocratie geweest om de voedingsbodem voor extreme ideologieën weg te nemen door te zorgen voor bestaanszekerheid. En dat betekent onder andere dat we ervoor moeten zorgen dat het kapitaal niet een te grote rol kan spelen in onze samenleving en economie. Tegen die te grote rol ageert o.a. Mirjam de Rijk in een interview aan het begin van dit nummer. Net als Timmermans pleit ook zij voor een grondige belastingherziening.

Het herinnert me ook aan het winnende essay van de Banning Prijs, geschreven door Casper Gelderblom. Op dezelfde avond als de Banning Lezing vond namelijk ook de prijsuitreiking plaats van onze tweejaarlijkse essayprijs, die deze keer ging over wat rechtvaardig klimaatbeleid is. In zijn essay *Richting klimaatrechtvaardigheid, met rood-groene verenpracht* pleit hij voor democratisch eco-socialisme als alternatief voor klimaatonrechtvaardigheid. De juryvoorzitter van deze editie was Mohammed Chahim, de nummer 2 op de kandidatenlijst voor Europese verkiezingen van GroenLinks-PvdA. In dit nummer praten we met hem over het Europese klimaatbeleid en zijn persoonlijke drijfveren. Alle vier de genomineerde essays zijn online terug te lezen.

VAN DE VOORZITTER DE DOOD VAN ALEKSEJ NAVALNY

Je kunt het een ouderwetse protestantse traditie noemen, maar wij hebben haar opnieuw uitgevonden. Maaltijd houden met aandacht. Waar komt al dat eten vandaan? Wie komen er waarom eigenlijk tekort? We ‘beginnen’ en we ‘eindigen’ met een moment stilte of met een zegenspreuk of een versje met de kleinkinderen. En er is elke dag een korte Bijbeloverdenking. Vandaag van Peter-Ben Smit. Over Herodes en Jezus.

Waarom lees je uit dat gekke oude boek, de Bijbel? Nou ja, het is een soort archeologische *Fundgrube* om niet te schrikken van mijn eigen tijd, en om vertrouwen te houden in de toekomst.

Het is de dag dat duidelijker wordt hoe Aleksej Navalny om het leven is gekomen, daar ergens bij die Russische poolcirkel. Herodes is in de Bijbel de naam van machthebbers uit een maffiafamilie, die zonder pardon kindertjes laten vermoorden, eigen familieleden laten verzuipen en critici van corruptie de mond snoeren, door ze te laten onthoofden, ter meerdere eer en glorie van een familie-etentje in de *datsja* van de ‘koning’. Tegenwoordig doen we het met novitsjok of vijf kogels.

Peter-Ben Smit contrasteert het verhaal van de liquidatie van Johannes de Doper met het optreden van Jezus in hetzelfde Bijbelhoofdstuk.

*Amsterdam, 17 februari 2024:
Gedenkteken ter herdenking van de
dood Aleksej Navalny op de Dam.
Foto: martijn_kl*

Die komt aan en ziet een grote massa mensen, is vol mededogen, want hij ziet vooral verarmde overlevers zonder perspectief. Als een kudde schapen zonder herder. Het herderthema gaat altijd over ‘leiderschap’. Vervolgens is het ook etenstijd, net als in het buiten van Herodes, maar er zijn maar vijf broden en twee vissen. Er wordt gedeeld, en ieder krijgt te eten. Peter-Ben Smit schrijft: ‘Door Marcus’ vertelkunst worden deze twee verhalen naast elkaar gezet en ontmoet je twee modellen van machtsuitoefening in de personen van Herodes en Jezus. Die ontmoeting geeft te denken.’

En dat is wat ik deed: denken. Het is tegelijk veiligheidsconferentie in München. Ik zie op de tv een Oekraïens kanon uit het jaar nul met nog maar vijf projectielen voor de hele week, en dan moeten ze daarmee een concentratie van Russische tanks gaan tegenhouden. Wat is nu in deze dagen ‘de mensen niet verlaten’ en ‘de Boze wederstaan’ (uit een bekend lied van Willem Barnard). Ik worstel met het pacifisme in onze Banning-traditie. Dominee Jan Buskes was uitgesproken, ook al stond hij in de jaren dertig en veertig aan de frontlinie. Ik ben dat altijd veel minder geweest

Jos Aarnoudse is voorzitter van de Banning Vereniging

en heb nu de neiging een robuuste (zoals dat tegenwoordig heet) Europese defensiepolitiek te steunen. En zeker, ik snap dat wapenontwikkeling ook een eigen dynamiek heeft en dat conflicten altijd uiteindelijk aan een tafel moeten worden beslecht. Maar realisme is ook, dat er steeds weer ‘Herodessen’ opstaan die bestreden dienen te worden met meer dan *sit-ins*. Zodat ze afzien van heilloze experimenten, en het liefst van het toneel verdwijnen, maar tegelijk niet zoveel verplettering op zich af zien komen, dat ze – zolang ze aan de knoppen zitten – als een kat in het nauw rare (nucleaire) sprongen gaan maken.

KAPITALISTEN LACHEN IN HUN VUISTJE

Er zou veel meer aandacht moeten zijn voor de rol van het kapitaal in de samenleving en in de economie, vindt Mirjam de Rijk. Dan gaat het bijvoorbeeld over hoe delen van de publieke sector worden opgekocht door mensen die er geld mee willen maken. Maar ook hoe bedrijven aan de leiband moeten lopen van financiers. De Rijk schrijft er een boek over en fileert via haar column in de *Groene Amsterdammer* regelmatig de actuele sociaal-economische ontwikkelingen. Genoeg reden om deze journalist en voormalig GroenLinks-politica te interviewen.

∞ Door Evelien Polter & Joke van der Neut

Naomi Woltring gaf in het vorige nummer van T&T aan dat, mocht er een GroenLinks/PvdA-kabinet komen, zij jou wel zag zitten als minister van Financiën. Stel dat je daar ooit voor gevraagd wordt, wat zou je dan als eerste willen aanpakken?

“Ik zou steeds laten zien waar belastinggeld voor gebruikt wordt, wat we eraan te danken hebben: bijna alles wat we om ons heen zien en waar we dagelijks gebruik van maken. Belastingen, en soms zelfs de hele overheid, worden vaak als een last afgeschilderd en ervaren. De overheid bakt er de laatste tijd natuurlijk ook regelmatig niet veel van, maar toch. We hebben met de belastinginkomsten een maatschappij gecreëerd waar we allemaal heel veel aan te danken hebben. Of het nou gaat om onderwijs, zorg, bruggen of zwembaden.

Als tweede zou ik veel meer willen laten zien waar het grote geld zit. Ik kocht in verband met het boek dat ik aan het schrijven ben de Quote 500. De 500 rijkste Nederlanders bezitten ieder gemiddeld een half miljard. 500 miljoen per persoon! Dat zijn

bedragen waar niemand zich iets bij kan voorstellen. Mensen denken bij plannen voor verhoging van de winst- of erfbelasting gauw dat zijzelf gepakt worden, terwijl de meeste ideeën voor belastingverhogingen over veel rijkere mensen gaat. Daarom moet je veel meer laten zien hoe groot de ongelijkheid eigenlijk is, waar de grote rijkdom zit.”

Je bent geboren in Amsterdam en opgegroeid in Suriname en Kenia. Heeft dat je politiek gevormd?

“Dat denk ik zeker! Wij woonden in beide landen in de buurt van het ziekenhuis waar mijn vader arts was. Als kind vond ik het al heel gek hoe groot de ongelijkheid was, ook ten opzichte van mijn eigen vriendjes en vriendinnetjes waar ik mee op de plaatselijke school zat. Het heeft natuurlijk ook te maken met hoe mijn ouders dat benoemen, dat vormt je als kind. Je kunt ook ouders hebben die het volkomen normaal vinden hoe de wereld in elkaar zit.”

‘Veel economische mythes zijn de afgelopen jaren echt doorgeprikt.’

In het boek over economische mythes laat je zien hoe ook Nederland veel minder egalitair is dan we vaak denken. Worden de mythes over ongelijkheid in inkomen en vermogen uit jouw boek uit 2015 nog steeds geloofd of zijn ze inmiddels genoeg doorgeprikt?

“Dat vind ik een leuke vraag, omdat het antwoord eigenlijk heel hoopgevend is. Veel economische mythes zijn de afgelopen jaren echt doorgeprikt. De mythe dat er weinig

ongelijkheid is in Nederland, daar kun je echt niet meer mee aankomen. Ook het ‘trickle-down’ effect, het idee dat economische welvaart min of meer vanzelf zou doorsijpelen naar de armen, is ontmanteld.”

‘Help, het kapitaal neemt ons over.’

In de recent verschenen bundel van het wetenschappelijk bureau van GroenLinks ‘Er is wel een alternatief’ wordt beschreven hoe de samenleving eruit zou kunnen zien als we het huidige kapitalisme achter ons laten. In ‘De Helling’ schrijf je dat deze bundel je nieuwe inzichten heeft opgeleverd, maar ook dat een echte analyse van de kern van het kapitalisme erin ontbreekt. En dat dit wel nodig is. Wat is volgens jou dan de kern van het kapitalisme?

“De kern van het hyperkapitalisme is de cumulatie, opeenstapeling, van kapitaal bij een beperkt aantal eigenaren, die dat kapitaal niet inzetten om er nuttige dingen mee te doen maar er vooral macht mee uitoefenen. En er nóg meer kapitaal mee maken.

Het is eigenlijk waanzinnig ouderwets: macht uitoefenen met je bezittingen. Het probleem van ongelijkheid is niet alleen de onderkant (de armoede), maar ook deze bovenkant, want die opeenhoping maakt meer kapot dan je lief is.

Het is enthousiasmerend om de alternatieven in het boek *Er is wel een alternatief* te lezen, maar het gaat wat mij betreft te weinig over hoe je de macht van bijvoorbeeld grote bedrijfsconglomeraten aanpakt. Alternatieven zoals

‘Er wordt in Nederland te weinig onderscheid gemaakt tussen echt ondernemerschap en geld-maken.’

coöperaties zijn super goed om te doen, maar heel onschuldig. Ik denk dat degenen die de touwtjes van het kapitaal in handen hebben in hun vuistje zitten te lachen als wij allemaal van de straat worden gehouden met onze coöperaties en dat zij ondertussen hun goddelijke gang kunnen gaan.”

In de serie artikelen in de Groene ‘Help, het kapitaal neemt ons over’ toon je hoe het grote geld in hoog tempo grip krijgt op belangrijke delen van de samenleving. Dat geldt niet alleen voor publieke sectoren als zorg, onderwijs en volkshuisvesting, maar ook voor bedrijven en daarmee voor de economie. In een van de artikelen uit de serie ‘Hoe het kapitaal de economie kaapt’ haal je de econome Mariana Mazzucato aan. Zij constateerde: ‘taking wordt belangrijker dan making’. Hoe kijk jij daar tegenaan?

“Er wordt in Nederland te weinig onderscheid gemaakt tussen echt ondernemerschap en geld-maken. Ik haal een ondernemer aan die vertelt dat zijn financiers, durfinvesteerdere, na vier, vijf jaar willen cashen. Dus het bedrijf dat je net hebt opgericht, moet je dan weer zien te verkopen, puur vanwege de financiers.

‘Het kapitaal heeft de economie gekaapt.’

Bij *private equity* gaat het weer net even anders. Het gaat hun er in feite om zo snel mogelijk zo veel mogelijk geld uit bedrijven te halen. Het kapitaal heeft daarmee de economie gekaapt. Het roept gelukkig de laatste tijd steeds meer verontwaardiging op dat bijvoorbeeld huisartspraktijken worden opgekocht door *private-equity* ketens. Maar

ik denk dat veel minder mensen zich realiseren dat grote kapitaal-eigenaren ook in het bedrijfsleven veel kapotmaken.”

‘Het K-woord is niet langer taboe.’

Je schrijft dat het in Nederland lang not done was om het woord ‘kapitalisme’ te gebruiken. Men had het liever over neoliberalisme. Maar, zeg je, het K-woord is niet langer taboe en de kritiek erop zwelt aan. Is het belangrijk om dit verschil te maken?

“Het taboe heeft ook een tijd voor het woord *neoliberalisme* gegolden en dat is nu niet meer het geval. Ik ben zelf ook lang huiverig geweest voor het woord kapitalisme, maar denk toch dat je hardop de term moet gebruiken om zaken te benoemen. En de twee termen vullen elkaar aan. Bij het neoliberalisme gaat het vooral om overheidsbeleid dat het bedrijfsleven faciliteert en financieel beschermt, de markt de ruimte geeft. Kapitalisme gaat over de vermeerdering van kapitaal en de macht die daaruit voortvloeit. En over de positie van mensen die kapitaal hebben tegenover degenen die moeten werken voor hun geld. Daar zegt het neoliberalisme niet veel over. Voor een goede analyse helpt het om de goede woorden te gebruiken. Linkse mensen gebruiken vaak het woord marktwerking als oorzaak van allerlei dingen die verkeerd gaan, maar dat is eigenlijk nog te positief gezegd. Tussen bedrijven is vaak helemaal geen marktwerking, in de zin van echte concurrentie, anders zouden die winsten immers niet zo op kunnen lopen. En in de publieke sector gaat het meer om *marktdenken*: de boel aansturen alsof een zorginstelling

een fabriek is. En om marktcreatie: dingen die eerst ‘des publieks’ waren zijn aan de markt gegeven, waardoor het kapitaal daar rendement kan gaan maken. Zoals de kinderopvang. Maar je bent als ouders allang blij als je ergens een plek kunt krijgen, dus niks marktwerking.”

‘Tussen bedrijven is vaak helemaal geen marktwerking.’

Je schrijft in je serie in de Groene over hoe het kapitaal het overneemt in de zorg, het onderwijs en de kinderopvang. Wil je daar een voorbeeld van noemen?

“Een voorbeeld zijn de woon-zorgcomplexen van Orpea, een groot beursgenoteerd bedrijf. Die zijn in het gat gesprongen dat ontstond toen in Nederland bejaarden- en verzorgingstehuizen gesloten werden. Orpea is een Frans bedrijf, is actief in 22 landen en heeft een omzet van 4 miljard euro. Doordat de zorgcentra in Nederland hun oude naam hebben gehouden – Dagelijks Leven, September en thuiszorgorganisatie Allercare – weet vrijwel niemand dat ze van Orpea zijn. Het is best spannend hoe het met die instellingen verder gaat, want Orpea kwam vorig jaar enorm in de problemen toen bleek dat de ouderen in de Franse huizen verwaarloosd worden. Het bedrijf had bovendien een schuld van 9,5 miljard euro.”

Wat is er nodig om bijvoorbeeld in de volkshuisvesting weer grip te krijgen?

“Grond zou je alleen moeten kunnen pachten en niet bezitten. Lucht kun je niet bezitten, water gelukkig ook niet in Nederland. Het is best gek dat grond wel bezit kan zijn.

Grond zou geen privébezit moeten zijn. In juni 2023 kwam minister De Jonge van Wonen, nog net niet demissionair, met een hele serie voorstellen om weer meer grip te krijgen op de grond. En om, als er winst gemaakt wordt op de waardestijging, die winst op z’n minst gedeeltelijk naar de samenleving te laten vloeien.

‘Het is gek dat grond bezit kan zijn.’

Een andere goede stap van De Jonge is zijn nieuwe wet die hij begin februari 2024 indiende bij de Tweede Kamer om de huren te reguleren, ook die boven de huidige sociale huurgrens. Deze wet regelt dat een groot deel van de huren in de vrije sector omlaag gaat. In maart wordt er over de wet gestemd. Wanneer de wet aangenomen wordt zal naar verwachting voor 300.000 woningen de huur met gemiddeld bijna 200 euro per maand omlaaggaan. De wet is dwingend en wordt gehandhaafd via gemeenten. Als verhuurders te hoge huren blijven innen, kunnen ze boetes krijgen en hun verhuurvergunning kwijtraken. Er is een enorme lobby vanuit beleggers op gang gekomen, maar ik denk dat het een goede manier is om de huishouders en beleggers aan banden te leggen. Alleen: je moet tegelijkertijd de woningcorporaties veel meer mogelijkheden geven om betaalbare huizen te bouwen en te verhuren. GroenLinks-PvdA heeft in het verkiezingsprogramma staan dat de subsidie voor mensen met hoge huren omhoog moet. Ik vind dat voorstel niet verstandig. Het klinkt leuk naar kiezers met hoge huren, maar je subsidieert eigenlijk

‘Ik zou het goed vinden als de vakbond ook mensen aanspreekt die niet zelf in een rotpositie zitten.’

de winsten van de verhuurders. Dus dat wat individuen helpt, zet de gemeenschap op achterstand.”

Welke rol zie jij voor de vakbond?

“Ik zou het goed vinden als de vakbond ook mensen aanspreekt die niet zelf in een rotpositie zitten maar die wel boos zijn over hoe onrechtvaardig en oneerlijk Nederland is. Als vakbonds lid krijg ik mails met 'Kun jij ook je boodschappen niet betalen? Kom dan naar de FNV-demonstratie!'. Ik kan mijn boodschappen prima betalen, maar ik vind het heel oneerlijk dat veel mensen dat niet kunnen. Als je die mensen ook aanspreekt, kun je een grotere beweging bouwen. En, maar ik herhaal mezelf, meer aandacht voor wat ik noem de rol en de macht van het kapitaal in de economie.”

In de Groene haal je het rapport aan dat het wetenschappelijk bureau van de vakbeweging maakte over hoe de financialisering de economie overneemt en wat de vakbeweging daarmee moet doen. Ligt dat in een verlengde daarvan?

“Zeker. Ik vind dat een hele goeie analyse. En een teken dat er meer aandacht voor komt. In de oplossingen die aangedragen worden zie ik iets minder. Die gaan veel in de richting van arbeiderszelfbestuur. Het veronderstelt een beetje dat als je de aandelen of de zeggenschap van een bedrijf in handen geeft van de medewerkers, dat dan het walhalla uitbreekt. Maar neem de pensioenfondsen, daar heeft de vakbeweging de helft van de stemmen. Toch gaan de pensioenfondsen vaak simpelweg voor het hoogste rendement. Ze worden wel kritischer naar bijvoorbeeld fossiele bedrijven, maar ze stoppen hun geld wel gewoon in

private equity dat bijvoorbeeld de detachingsbureaus financiert die het werk in de zorg en het onderwijs ondermijnen.”

Je schrijft ook dat de bestrijding van ongelijkheid meer dan ooit afhangt van belastingen, niet van de hoogte van de lonen.

“De loonstrijd is heel belangrijk, maar er is meer nodig. De bedrijven waar het meeste geld verdiend wordt, waar de winsten het hoogst zijn, hebben vaak relatief weinig mensen in dienst. Bovendien is het niet per se eerlijk als je bijvoorbeeld ASML veel meer zou verdienen dan elders. Alleen als je ASML veel meer belasting laat betalen kunnen ook de mensen in de zorg meeprofitieren van hoge winsten.”

Mirjam de Rijk begon haar carrière als jongerenwerker maar stapte over naar de journalistiek. Zij ging in 1992 werken bij de *Groene Amsterdammer*. Na vier jaar partijvoorzitter van GroenLinks te zijn geweest werd zij lid van de Eerste Kamer. Ze was daarna zes jaar directeur van de Stichting Natuur en Milieu en was in de periode 2010-2014 wethouder in Utrecht. Ze werkte van 2019 tot 2021 bij de vakbond FNV. Momenteel is zij weer journalist en columnist van de *Groene Amsterdammer*.

Eind 2015 verscheen haar boek *51 Mythes over wat goed zou zijn voor de economie*. Mythes over wat economie is, over werk en werkloosheid en over de markt en de overheid. Bijvoorbeeld de mythe dat belastingverlaging goed is voor economische groei. Ze prikt economische misvattingen en illusies helder en nauwgezet door. Bij het verschijnen van dit boek sprak ze ook op een conferentie van de Banning Vereniging, over belasting en ongelijkheid.

Deze zomer verschijnt haar boek *Gekaapt door het kapitaal*. Zij beschrijft daarin hoe zorg, onderwijs, wonen en kinderopvang in de greep kwamen van het grote geld. En wat eraan te doen is.

**EVELIEN POLTER
HET ANTWOORD
VAN LINKS**

Beeld: Fausia Abdul
Foto door Nicole Toferer

In mijn familie- en vriendenapps werd geschokt gereageerd op de verkiezingsuitslag. Wat ons deed schrikken was het grote aantal Nederlanders dat blijkbaar net zo denkt als Geert Wilders. In de media eiste de vraag wie die 2.450.878 mensen zijn die op de PVV hebben gestemd kort na de verkiezingen veel ruimte op.

Hoe is de uitslag voor Nederlanders met een migratieachtergrond? Fausia Abdul, promovendus in Leiden en niet gelieerd aan een politieke partij, vertelt hoe zij dat ervaart: “Vlak na de verkiezingen ging ik met een familielid 's avonds naar een restaurantje. We liepen na het eten naar huis en werden gevolgd door een auto. Ze gooiden dingen naar ons en riepen: 'Ga terug naar je eigen land'. Dat was heel eng, zoiets had ik nog nooit meegemaakt.” Ik vraag haar wat zij deed toen de verkiezingsuitslag bekend werd. Fausia: “Ik belde gelijk met een Franse vriendin, haar ouders zijn Algerijnse migranten in Frankrijk. Ze vroeg me of er rellen waren in Nederland, of ik hulp nodig had. Ze wilde een vliegticket voor me boeken om uit Nederland weg te komen. Ze dacht dat ik in acuut gevaar was. Gelukkig was het niet zo erg.”

Hoe kijkt Fausia drie maanden na de verkiezingsuitslag hierop terug? “Het deed me denken aan wat we op school leerden over de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog in Duitsland. Tegelijkertijd voelde ik ook opluchting omdat nu er nu duidelijkheid is over hoe men echt denkt over medelanders met verschillende achtergronden. Ik heb veel ervaring met mensen die achter mijn rug om discriminerend waren en dat uitten in hun gedrag. Als ik er dan wat van zei werd die racistische manier van doen ontkend. Nu is het openlijker waardoor je er de strijd mee kan aangaan.”

Fausia heeft het volgende advies voor mensen die de polariserende politiek van de PVV niet omarmen: “Mensen vergeten vaak dat ze al in het kleine solidair kunnen zijn. Dat kun je doen door je buiten racistische discussies te houden en niet mee te doen aan negatief gepraat over groepen mensen. Het gaat erom dat je je support op andere wijze toont door educatie en steun aan positieve initiatieven. En vermijdt café-gangers die hun beklag doen over 'zwarten'.” De boodschap van Fausia Abdul is dat eenieder bij kan dragen om racisme geen ruimte te geven.

Wat kan de linkse beweging doen? De Amerikaanse sociologe Michèle Lamont vertelt in een interview in *de Volkskrant* dat de Republikeinen veel meer doen op sociale media aan aansprekende verhalen waarmee ze de meer gematigde kiezers voorlichten en binnenhalen. De Democraten zijn niet actief op dit terrein, zij zamelen voornamelijk geld in voor reclamespotjes.

De AfD in Duitsland, een partij waar een kwart van de Duitsers op zegt te gaan stemmen bij de Europese verkiezingen op 9 juni, bespraken partijprominenten afgelopen november hoe ze geld konden ophalen bij rijke zakenmensen om rechtse *influencers* in te huren. Het doel van deze campagne was om mensen enthousiast te maken voor het idee dat Duitse staatsburgers met een migratieachtergrond moeten remigreren.

Aansprekende verhalen maken en verspreiden kan links ook, zoals Tim 'S Jongers en Lisa Westerveld bij de Correspondent en Twitter al laten zien. Laten we een grote campagne starten in de (sociale) media met veel meer van deze verhalen die mensen in het hart raken, over wat we gemeen hebben en waarin we verschillen.

'DE ARBEIDER IS NIET HET SLACHTOFFER VAN DE KLIMAATACTIVIST.'

Mohammed Chahim is Euro-parlementariër namens de PvdA en staat als nummer 2 op de lijst voor de aankomende Europese verkiezingen. Sinds zijn verkiezing krom hij op tot vicepresident van de sociaaldemocratische fractie en werd hij een van de toonaangevende voorvechters van het Europese klimaatbeleid. Ook was Chahim dit jaar juryvoorzitter van de Banningprijs over klimaatrechtvaardigheid, een perfecte aanleiding voor een interview.

∞ Door Piet Ruig

Je bent inmiddels al bijna twintig jaar actief voor de PvdA. Was een politieke carrière iets dat je altijd al ambieerde, of is het iets waar je ingerold bent?

“Ik was denk ik altijd al erg maatschappelijk actief. We hebben al twintig jaar een debat over identiteit, over wie er bij Nederland hoort, over integratie. Als je een kind bent van migratie-ouders rol je daar eigenlijk automatisch in, omdat je er constant mee wordt geconfronteerd. Opgroeien in de jaren 2000 met een Marokkaanse of islamitische achtergrond betekende dat je bijna elke week, soms zelfs elke dag, in het nieuws was. Er werd de hele tijd óver je gesproken, maar op een gegeven moment wilden we dat er ook mét ons gesproken werd, als jonge Marokkaanse Nederlanders. Toen ben ik steeds meer debatten gaan voeren, op school, met wethouders in Helmond, maar ook een keer bij een nationaal debat in Paradiso. In die tijd werd ik geconfronteerd met uitspraken als ‘de islam is toch een achterlijke cultuur?’. Een docent poneerde die stelling een keer toen ik in de tweede of derde klas zat. Ik voelde me enorm geraakt, school zou een plek moeten zijn waar je je veilig voelt en ik was de enige met

een niet-westerse achtergrond in die klas. Wat ik mooi vond was dat de klas het voor me opnam. Die docent beweerde dat hij het als grapje had bedoeld, maar dan besef je niet hoe diep je iemand raakt met zo’n opmerking.”

‘Politiek moet er alles aan doen om mensen het gevoel te geven dat ze erbij horen.’

In Nederland zie je dat door dit soort uitspraken sommige jongeren met een Marokkaanse of islamitische achtergrond zeggen: Laat maar zitten, ik hoef niets meer met dit land. Hoe zie jij dat?

“Ik denk dat de overgrote meerderheid, net als ieder ander mens, gezien wil worden. Op zijn Brabants zeggen we weleens: ‘inne van ons’. Uiteindelijk wil iedereen die erkenning. Politiek moet er alles aan doen om mensen dat gevoel ook te geven, dat ze erbij horen. Als je het hebt over een ‘Marokkanenprobleem’, zeg je expliciet dat het gaat over iets wat buiten jouw samenleving staat. Iets dat Nederland ‘overkomt’. Zelf ben ik iemand die voor zichzelf opkomt, ik ga ervan uit dat ik er bij hoor en er is niemand die mij iets anders kan vertellen. Dat is hoe ik ben opgegroeid, dat is de hardheid die ik heb geleerd in de binnenstad van Helmond. Maar je moet niet mijn manier, mijn levenswijze projecteren op alle anderen, want niet iedereen heeft dezelfde mentale gesteldheid. Niet iedereen heeft de weerbaarheid om al die klappen op te vangen en die klappen zijn er constant. Wij leren in Nederland om mensen te beoordelen op het individu, behalve als het over bepaalde migrantengroepen gaat.

We moeten stoppen met dat idee dat er allemaal homogene gemeenschappen zijn die allemaal hetzelfde denken. Al die verschillende etnische en culturele groepen zijn ontzettend divers aan het worden: van academisch opgeleid tot praktisch opgeleid, van progressief tot conservatief en alles daartussen. Eigenlijk kun je daarmee concluderen dat die samenleving best wel goed geïntegreerd is.”

Je wordt soms de protegé van Frans Timmermans genoemd. Wat vind je van dat label? En waar komt jullie affiniteit vandaan, ben jij toevallig ook Roda JC-supporter?

(lacht) “Nee, nee, Roda-fan ben ik niet. Maar ik zeg wel eens voor de grap dat ik cultureel katholiek ben, omdat ik altijd katholiek onderwijs heb genoten. Wellicht helpt het dat we allebei zuidelijke Nederlanders zijn. Als je dan toch wil spreken over verschillende culturen binnen Nederland, dan liggen zijn Limburgse en mijn Brabantse cultuur dicht bij elkaar dan bij de gemiddelde Amsterdamer of Groninger. Ik hoop ook dat mensen zo gaan kijken, je komt misschien wel meer overeen met je Marokkaans-Nederlandse buurman in Brabant dan met die autochtone Amsterdamer. Maar los daarvan heb ik de afgelopen 4,5 jaar heel veel van Frans geleerd. Van zijn passie, zijn kennis, maar vooral hoe hij het grote verhaal kan schetsen en als goede verteller mensen daarin meeneemt. Ik heb gewoon heel veel gehad aan gesprekken met hem, met onze fantastische medewerkers en met de rest van de partij. Ik moet vaak denken aan de zeven vinkjes, weet je wel? (Een boek van Joris Luyendijk, red.) Ik heb geen ouders gehad die in Nederland hoogopgeleid zijn, maar dat zevende vinkje van je ouders kan je ook wel vervangen door andere volwassenen

die altijd iets in je hebben gezien en in je hebben geloofd. Zo heb ik de afgelopen jaren veel steun gevoeld van mensen als Frans, maar ook van Diederik (Samsom), en Agnes (Jongerius), en Paul (Tang) en allemaal anderen die ik nu tekort doe door ze niet te noemen.”

Er wordt vaak gesproken over de afstand tussen de burger en de politiek, al helemaal als het over de EU gaat. Is dat iets waar je zelf mee worstelt? Vind je het moeilijk om de connectie met Helmond te houden?

“Nee, dat heb ik niet. Ik woon nog in dezelfde wijk als waar ik ben opgegroeid. Ik ben al blij als ze me als Europarlementariër herkennen. Voor de meeste mensen in Helmond ben ik gewoon Mo uit de binnenstad, snap je? Ik ben denk ik ook wel een vrij toegankelijk persoon, ik doe er in ieder geval mijn stinkende best voor om dat te zijn. Feitelijk klopt het natuurlijk dat ik gewoon minder tijd heb. Ik heb ook een gezin, en ik ben mijn vrouw dankbaar dat ze de afgelopen jaren eigenlijk alle zorg daarvoor heeft gedaan. Ze noemt zichzelf parttime alleenstaande moeder. (lacht) Ja, ik lach er wel om, maar het doet ook wel pijn. Ik ben maandag tot donderdag niet thuis. Dat zijn drukke dagen als je twee schoolgaande kinderen hebt. Als ik haar niet had, had ik niet succesvol dit werk kunnen doen. Je hebt een duaal leven, dat staat wel vast. Het ene moment liep ik in het Witte Huis, en het volgende in het Badhuis, een jongeren centrum in Helmond.”

Je hebt de afgelopen vijf jaar in het Europees Parlement een belangrijke rol gespeeld in de onderhandelingen over verschillende aspecten van de Green Deal. Voelt dat als een succes?

“Ja, zeker. Toen ik tien, vijftien jaar geleden me begon te verdiepen in de energietransitie was ik binnen de PvdA een vreemde vogel. Klimaat,

dat deed je pas als je alle andere dingen had opgelost. In de PvdA was altijd het adagium: ‘Je kan pas groen doen als je niet rood staat.’ Ik heb weleens gezegd: juist door groen te doen, kom je uit het rood. Als je zonnepanelen en een goed geïsoleerd huis had, is de energiecrisis voor jou totaal anders verlopen. En juist de mensen met een ruimere portemonnee, die hebben dat soort kansen. Per jaar gaan er in Europa 400.000 mensen dood door slechte luchtkwaliteit, en ik kan je zo vertellen in welke wijken die mensen wonen. Groen doen is ook inkomenspolitiek.

Dat is je motivatie, maar wat maakt de afgelopen periode dan succesvol?

“Er is een klimaatwet gekomen. Er is geen klimaatwet wereldwijd die zo’n grote regio beslaat. We hebben ontzettend veel hervormingen doorgevoerd: het emissiehandelssysteem, nieuwe standaarden voor auto’s, voor vrachtwagens, voor bussen. We hebben voor de allereerste keer een CO₂-grensheffing geïntroduceerd waardoor ook bedrijven buiten Europa als ze vervuilen gewoon moeten betalen aan de Europese grens, we zijn bezig onze groene industriepolitiek echt te verankeren, en zo kan ik doorgaan. Dit is een historische periode.”

Juist door groen te doen, kom je uit het rood.’

Zijn die overwinningen niet ook heel precair? Tijdens de parlamentsperiode werden de onderhandelingen steeds moeilijker, met de natuurherstelwet deze zomer als hoogtepunt. Voelt dat niet als kwetsbaar?

“Er zijn een aantal wetten geweest die ontzettend gevoelig lagen en de natuurherstelwet was daar één van.

Maar ook dat is een historische wet. Het is net als bij de Berlijnse Muur: de eerste klap tegen die muur, die liet waarschijnlijk geen scheur achter. Maar het was wel de eerste stap naar het afbreken van die volledige muur. Het is de allereerste keer dat we hebben aangegeven dat wij onze natuur willen gaan herstellen. Ik ben ervan overtuigd dat de volgende keer dat we gaan onderhandelen om de natuurwet bij te schaven of te delen, dit al niet meer ter discussie gaat staan, ook niet bij rechts. Net zoals 55 procent CO₂-vermindering in 2030 ooit als onmogelijk werd gezien. Op een paar radicaal-rechtse lieden na, stelt niemand die 55 procent nog ter discussie.”

Ik heb de luxe niet om ervan uit te gaan dat ik word herkozen.’

Bij die onderhandelingen over de natuurherstelwet zag je dat de christendemocraten alvast een coalitie met radicaal-rechts gingen uitproberen. Maakt dat je niet alsnog bang, dat een nieuw, rechtser Europees Parlement dat de groene erfenis in gevaar kan brengen?

Ik denk dat de christendemocraten daarmee een ontzettende slechte strategie hanteren. Ze staan helemaal niet per se op verlies in de peilingen, maar toch vrezen ze de opkomst van partijen als AfD (Alternatieve für Deutschland, de radicaal-rechtse partij in Duitsland). Door af en toe hun retoriek over te nemen denken ze daar stemmers weg te halen, maar ik denk dat die dan liever bij het origineel gaan zitten. Terwijl ze gewoon een goed verhaal te vertellen hebben! Ze hadden die natuurherstelwet ook kunnen uitleggen als een overwinning.

Het compromis dat voorlag ontnam inhoudelijk al hun zorgen. Ik vrees dat de christendemocraten hier in Europa veel te vroeg zijn begonnen met de verkiezingen. Ik weet niet hoe het zit met hen, maar ik heb de luxe niet om ervan uit te gaan dat ik word herkozen. Ik wil heel graag de komende drie, vier maanden die ik nog heb, gewoon alles afronden wat we kunnen afronden.

‘Wat ons bindt is juist solidariteit tussen hoog en praktisch opgeleid.’

De verkiezingen in Nederland lijken te tonen dat dat soort inhoudelijkheid niet meer zoveel uitmaakt.

“Kijk, op het moment dat het borrelt in de onderbuik, kun je mensen niet bereiken met ratio. Dus moet je ze met gevoel proberen te overtuigen en daar hebben we gewoon meer tijd voor nodig. Maar dat vergt ook zelfvertrouwen van links. En niet te veel terugkijken op de besluiten die we in het verleden hebben gemaakt. Misschien hebben we wel fouten gemaakt, maar je moet je verhaal met volle overtuiging vertellen. Dat gaat over zorg, over huizen, over onderwijs. We moeten laten zien dat we daar iedere dag mee bezig zijn. Het probleem is dat wij als PvdA gekoppeld worden aan de partijen die horen bij een falende overheid. Dus de enige manier waarop wij weer vertrouwen terug kunnen winnen is door te laten zien dat we er lokaal juist alles aan doen om ervoor te zorgen dat we echt staan voor de mens. Dat is één. Twee is dat we zodra we weer een kans krijgen om te regeren, we ook echt laten zien dat wij bereid zijn om een aantal systeemfouten in Nederland te hervormen en daar ook voor durven te staan. Woningbouw, Groningen, de

toeslagenaffaire, het belastingstelsel. Arbeid moet meer lonen, kapitaal mag meer belast worden, wonen is een recht, enzovoort. Klassiek sociaaldemocratische thema’s.”

‘De arbeider is niet het slachtoffer van de klimaatactivist.’

Wat is dan jouw visie op verenigd links, laat je daarmee niet het ideaal van de PvdA als klassieke volkspartij achter je? De GroenLinks-kiezer heeft historisch een heel ander sociaal-demografisch profiel.

“Nee, daar ben ik het helemaal niet mee eens. Uiteindelijk is de kern van de Partij van de Arbeid dat wij juist bruggen slaan tussen de arbeider en de dominee. De SDAP werd niet voor niets grappend de ‘Studenten, Dominees en Advocaten Partij’ genoemd. Wat ons bindt is juist solidariteit tussen hoog én praktisch opgeleid, de bouwvakker en de rechter. Groen is daar een essentieel onderdeel van geworden. We moeten die valse tegenstelling aanvechten. De arbeider is niet het slachtoffer van de klimaatactivist die vecht voor een eerlijkere wereld. Sterker nog, als de arbeider en de klimaatactivist bij elkaar aan tafel zouden zitten, zouden een aantal problemen gewoon afgestemd kunnen worden. Ik wil dat iedereen toegang heeft tot een elektrische auto. Ik wil zorgen dat we veel beter openbaar vervoer hebben, liefst met tickets die zo goedkoop zijn dat ov-gebruik gewoon weer normaal en voor iedereen toegankelijk wordt in Nederland. Dat zijn mooie oplossingen waar iedereen iets van voelt. Als je het daar met elkaar over eens bent, dan haal je elkaars doelen. En dan is samen zitten en elkaar versterken in één partij veel belangrijker dan de kleine nuances die we nog hebben.”

Piet Ruig (1998) is redactielid voor Tijd&Taak. Hij studeerde politieke economie en filosofie. Als journalist is hij vooral geïnteresseerd in economische ongelijkheid, de EU, en de financiële sector.

'JE MOET ACCEPTEREN DAT JE OP PUNTEN ANDERS DENKT.'

Limburg liep sinds de opkomst van de PVV vooruit op een landelijke trend: populistisch rechts wint niet alleen in het stemhokje maar krijgt ook steeds meer ruimte om plaats te nemen in coalities. Met de opkomst van de rechtste stem, zowel lokaal als nationaal, staat links steeds vaker voor de vraag hoe zich te positioneren: samenwerken of uit principe de deur dichthouden? Jochum Veenstra ging in gesprek met Aleida Berghorst, fractievoorzitter van de PvdA Limburg, om te ontdekken hoe zij manoeuvreert in hun overwegend rechtse Provinciale Staten en waar zij haar persoonlijke drijfkracht vandaan haalt.

∞ Jochum Veenstra

Aleida Berghorst is sinds 2015 lid van het Limburgs Parlement en nog lang niet moe van de politiek. Tot drie keer toe word ik, Amsterdammer, uitgenodigd om een dagje mee te lopen en om vlaai te komen eten. Want als een echte Limburger is dat onderdeel van de traditie. Net als carnaval vieren en dialect spreken. Onlangs is in het provincieparlement de discussie weer opgelaaid of het Limburgs dezelfde status moet krijgen als het Fries. 'Dat gaat mogelijk veel geld kosten, maar dat wil ik er niet voor vrijmaken.' Berghorst ziet andere problemen die veel urgenter zijn: goed openbaar vervoer, armoedebestrijding en laaggeletterdheid.

Als Berghorst de straat opgaat heeft ze een klein imagoprobleem; hoewel ze al een decennium in de lokale politiek meedraait – eerst in gemeenteraadscommissies en nu al acht jaar in het provincieparlement – is ze af en toe nog steeds een buitenbeentje. Opgegroeid boven de rivieren spreekt ze niet het Limburgse dialect en alleen 'hoog Hollands'. Het helpt dat ze de lokale taal wel kan

verstaan. Met een grapje weet ze de afstand te overbruggen: 'Ja, ik ben thuis aan het oefenen, maar mag van mijn man nog niet buiten de deur in dialect praten, omdat ik jullie anders beledig.' Maar een grap is niet haar enige tactiek. Berghorst is een vrouw van in contact komen: 'Vlak voor de verkiezingen waren er grote stakingen in het ov dus heb ik een ochtend vrijgenomen van mijn werk.'

Al eerder deelde ze haar telefoonnummer uit onder de or-leden van vervoersbedrijven. Ze past haar woorden aan aan die van de buschauffeurs – 'wat een puinzooi maakt Arriva ervan' en 'hoe kut is het als je bus niet rijdt' – tegelijkertijd wil ze pragmatische oplossingen bieden. Al jaren is er een personeelstekort en toen een werkbedrijf als oplossing voorstelde om collega's met een migratieachtergrond te werven vond zij dat een goed idee. De dag erop kopte de krant met haar instemming en haar telefoon stond roodgloeiend van angstige buschauffeurs. Haar antwoord: 'Je klaagt al zes jaar bij mij dat de werkdruk te hoog is en dat je geen tijd hebt voor een kop koffie of een peuk in je pauze. Dan moet je nu toch juist blij zijn dat er een mogelijke oplossing komt?'

Nadat het rechtse extraparlementaire college, bestaande uit PVV, FVD, CDA, VVD en Lokaal Limburg, in 2021 was gevallen over een reeks aan integriteitsschandalen, hebben progressieve linkse partijen besloten om deel te nemen aan het provinciaal bestuur. In 2023 werd de BBB met meer dan een vijfde van de zetels verreweg de grootste partij van in het provinciale parlement van Limburg en 'om te voorkomen dat een radicaal-rechtse partij als de PVV opnieuw zou

Aleida Berghorst
foto door Ania Liesting

toetreden tot het provinciaal bestuur heeft de Limburgse PvdA gekozen voor een samenwerking met de BBB, CDA, VVD en de SP.' De twee linkse partijen zijn samen een klein onderdeel van de coalitie en bemannen 6 van de 26 coalitiezetels. Hoe ga je als linkse politicus om met die minderheidspositie? Hoe behaal je resultaat voor je achterban en hoe bepaal je je positie ten opzichte van de BBB?

Je engagement komt voort uit het opgroeien in een bijstandsgezin en naast de politiek ben je nog 32 uur per week senior beleidsadviseur bij een organisatie die laaggeletterdheid bestrijdt. Toen de Provinciale Staten-verkiezingsuitslag bekend was en de BBB de onderhandelingen ging voeren, welke mensen zag jij toen tegenover je zitten?

'De BBB had twee vrouwen die de onderhandelingen deden en beiden al wat later in hun leven waren. Ze hadden eigen bedrijven en geen duidelijke ambitie om in de landelijke politiek te gaan. 'Waarom wil je meedoen met deze gekte?' vroeg ik. Er zaten persoonlijke verhalen achter waarin ze vertelden dat ze zagen dat het niet goed gaat met boeren en de gewone mensen.

'Ze zagen dat het niet goed gaat met boeren en gewone mensen.'

Inhoudelijk ben ik het niet altijd eens met de BBB. Maar het CDA heeft in de ogen van de kiezer tekortgeschoten en het is belangrijk dat er in Limburg nu een sterke vertegenwoordiging voor de kleine dorpen is in de vorm van de BBB. Wij hebben gezegd: op eenzelfde manier als jullie je zorgen maken over platteland maken wij ons zorgen over

de stad. Ook in Limburg hebben wij grootstedelijke problematiek die niet onderdoet voor steden als Rotterdam of Amsterdam. Wij zeiden: 'als je een coalitie wil bouwen die goed is voor het platteland én de stad dan heb je een partij nodig die weet hoe je dat kan aanpakken: de PvdA.' En in hun verkiezingsprogramma staan best wel veel punten die sociaal-economisch links zijn.

Als het over inclusie en discriminatie gaat: zij accepteren vrouwen-discriminatie niet maar ze zijn op sommige landelijke punten, zoals Zwarte Piet, hartstikke rechts. Maar laten we eerlijk zijn, in de landelijke politiek zitten ook bij de VVD en het CDA mensen die hartstikke rechts zijn en daar werken we al jaren mee samen. En hier in de provincie is het met lokale conservatieve fracties in Limburg soms een gekkenhuis."

'Ook bij de VVD en het CDA zitten mensen die hartstikke rechts zijn.'

Wat doe je met racistische uitspraken?

'Als iemand in een commissievergadering racistische uitlatingen doet ben ik de eerste die bij de interruptie-microfoon staat. Er is maar één kruid tegen gewassen: benoemen, afkeuren en woorden laten inslikken en overgaan tot de orde van de dag.

Tegelijkertijd moet je de dagelijkse praktijk van een provinciale politicus begrijpen. Je hebt landelijke onderwerpen waar wij niet over gaan. De kunst is om de ongeschreven regel te hanteren: waar wij niet over gaan daar sla je elkaar niet mee om de oren. Het mooie is dat

je prima vier jaar lang een provinciaal bestuur kunt vormen, zonder dat je het ook maar één keer over Zwarte Piet hoeft te hebben. Je moet accepteren dat je op dat soort punten anders denkt. Dat betekent dus van mijn kant dat ik niet moties ga maken waarin ik oproep dat alle Sinterklaasverenigingen vanaf nu roetveegpieten moeten hebben en dat zij aan de andere kant ook niet het omgekeerde doen.”

‘Waar wij niet over gaan daar sla je elkaar niet mee om de oren.’

Hoewel jullie misschien als provinciebestuur niet over een onderwerp als Zwarte Piet gaan, legitimeren jullie door een samenwerking met de BBB wel uitlatingen die de landelijke partij doet.

“Maar met de samenwerking in Limburg legitimeren zij ons toch ook? Dat werkt twee kanten op.”

Een van de onderwerpen waar je al lang aan werkt is het ov in Limburg. Ben je op een specifiek onderdeel trots wat je in de onderhandelingen hebt bereikt?

“Je zou denken dat tussen steden als Roermond en Nijmegen gewoon een ns Intercity rijdt. Niks is minder waar. Er is een dieseltreintje uit onze eigen concessie over een veredeld karrenpad. Wij proberen dat al jaren te upgraden. Dat is een project van bijna 400 miljoen. Dat doen we niet alleen, dat doen we samen met andere overheden, maar de provincie is daarin wel de grote aanjager.

Ik ben nog op heel veel meer onderdelen trots. In een rechtse provincie is het heel gebruikelijk om wel met de vertegenwoordigers van

de boeren en de bedrijven over beleid te praten maar met werknemers aan tafel zitten via de vakbonden: ‘Whoe spannend!’ Die vakbonden krijgen dankzij ons nu een positie.

En ook als het om werkgelegenheid gaat hebben we invloed. We hebben in Limburg veel werkgelegenheid die niet-kwalitatief is. Als het verdienmodel van je logistieke loods draait op het uitbuiten van arbeidsmigranten, een enorme ruimteclaim neerlegt op de omgeving en geen adequate oplossing biedt voor sociale problemen die je met je verdienmodel creëert dan vind ik dat er voor jou geen plek moet zijn. En daarin tref ik de BBB vaak juist aan mijn kant, zeker als het gaat om leefbaarheid op het platteland.”

‘Als het gaat om leefbaarheid, tref ik de BBB juist vaak aan mijn kant.’

Hoe zorg je ervoor dat je voor deze en andere successen de credits krijgt en dat in zo’n grote coalitie andere partijen er niet mee wegllopen?

“Ik denk dat de PvdA een handicap heeft: veel van onze politici hebben een hbo- of wo-opleiding. En dat geldt ook voor veel van de mensen die op ons stemmen. Maar de problemen waar wij in de politieke arena een oplossing voor zoeken, denk aan armoede, die spelen vaker bij mensen die misschien wel helemaal niet op ons stemmen. Die *payoff* die wij krijgen komt vaak van mensen uit onze eigen bubbel die zien

dat armoede de samenleving verlamt. Mij remt dat niet om juist in gesprek te gaan met mensen buiten mijn bubbel. Ik zoek ze op, ga met ze in gesprek, luister naar hun zorgen en ga voor ze knokken.”

Jochum Veenstra is freelanceschrijver en hoofdredacteur van Hard//hoofd, een literair tijdschrift met progressieve kunstdoelen.

LOESJE, DE BIOGRAFIE

Over het ontstaan van Loesje van de posters doen diverse mythes ronde – was het aan een keukentafel in een Arnhem, in een kraakpand in Zevenaar of toch in een café? Fleur van der Bij, opgeleid als historica en journalist en zelf ooit actief bij Loesje, loopt alle ontstaansgeschiedenissen langs en trekt op basis van vele interviews en uitgebreid archiefonderzoek haar eigen conclusies.

∞ Door Naomi Woltring

Met Loesjes ongeautoriseerde ‘biografie’ schetst Van der Bij een minder bekend beeld van de jaren tachtig – van activisten, vrolijk-ontregelende acties, Lenin en dada in de polder, van poëzie en idealisme, posters plakken en persvrijheid. Dat is interessant,

ook omdat met de ideeën en praktijken die nu tot de links-progressieve mainstream behoren destijds gepioneerd werd in clubs in de marge, zoals Loesje. Een deel van de Loesje-activisten was echter niet zo te spreken over het boek – Van der Bij zou het mysterieuze ervan af halen. Dat mag zo zijn, maar ze doet dat wel integer en ze beheerst haar materiaal uitstekend. Bovendien stond Loesje bij velen echt al wel als linksig bekend.

Van der Bijs schets van het collectief dat Loesje vormde doet denken aan andere biografieën van activistische clubs en kunstcollectieven: *Warriors of the Rainbow* bijvoorbeeld (over de oprichters van Greenpeace) en *Jagtlust* (over de groep dichters en kunstenaars rondom Fritz Harmsen van Beek). Net als bij *Loesje* betreffen deze biografieën idealistische jonge mensen, op zoek naar de liefde en naar hun plek in de wereld, en vol idealen over hoe deze te veranderen. Waar tieners en twintigers er sowieso op los experimenteren, ging experimenteerdrift in dit soort bewegingen hand in hand met grote idealen en soms met spannende acties, wat de beleving zeer intens maakte, de betrokkenheid bij zo’n beweging extra sterk en wat het afscheid ervan bemoeilijkte.

Dat gold ook voor Loesje. Van der Bij is op haar sterkst wanneer ze de groepsdynamiek schetst. Loesje trok ‘buitenbeentjes’ en ‘vijfhoekige vierkantjes’ aan, aldus een van de vroege activisten, die bij Loesje gelijkgestemden vonden. De toewijding die Loesje van hen vroeg, was groot. Voor nieuwe mensen was Loesje soms zelfs ‘een

soort Pinksterervaring’ en het was moeilijk om daar afstand van te nemen. Dat botste wel eens met de door Loesje beleden principes van anti-autoritarisme, a-religiositeit en seksuele vrijheid, want natuurlijk ontstonden er ongelijke machtsverhoudingen binnen de club. En vrije liefde bleek in praktijk toch ook niet zo makkelijk. Zo’n beeld kan waarschijnlijk alleen een *insider* schetsen.

Van der Bijs genre is literaire non-fictie en zoals bij vele auteurs van dat genre maakt haar eigen betrokkenheid bij haar onderwerp deel uit van het verhaal: ze plakte en schreef mee aan Loesje-teksten en werkte op Loesjes internationale kantoor in Berlijn. Dat is een mooie manier om de standplaatsgebondenheid van de auteur te laten zien en functioneel om te introduceren hoe veel scholieren met Loesje kennismaakten (de schoolagenda). Maar het blijft een kwestie van genre en daarmee ook van smaak. Misschien is het beroepsdeformatie, of misschien is het omdat ik Loesje zelf ook van binnenuit ken, maar van mij had het minder gemogen.

Al met al is het boek vooral een hommage aan een beweging van idealisten die onbekommert (met een t!) streefden naar het ideale. Van der Bij laat zien dat de grote idealen die Loesje deelde met de idealisten van Provo en de Kabouters niet waren gesneuveld in de smalle marges van het kabinet-Den Uyl, maar juist opbloeden onder en tegenwicht boden aan de ‘nieuwe zakelijkheid’ van de kabinetten-Lubbers. En natuurlijk botsen idealen soms met de werkelijkheid. Daarom zijn ze, om Loesje te citeren, ook werk ‘in uitvoering’.

Fleur van der Bij LOESJE De biografie

ONGEAUTORISEERD

Querido Fosfor

Fleur van der Bij, Loesje, de biografie, Querido Fosfor, 2023

IN HOEVERRE ZIJN WE VAN ELKAAR VERVREEMD GERAAKT?

Hangt de politieke toekomst van links samen met het vermogen van mensen om zich te kunnen verplaatsen in de ander? Of zijn we inmiddels te vervreemd van elkaar geraakt? Een reflectie op de verkiezingsuitslag vanuit het perspectief van twee buitenlandse schrijvers: Didier Eribon en Juli Zeh.

✂ Door Twan van Lieshout

Het blijft een gekke reflex: ondanks dat de combinatie GroenLinks-PvdA acht zetels won, waren veel beschouwers er toch weer als de kippen bij om de schuld van de opmars van de PvdV vooral bij links te leggen. ‘Verval bij links-progressieve partijen’, aldus de nos. ‘Waarom links een scheldwoord is geworden’, kopte de *Volkscrant* van 30 december. Betoogd werd dat kandidaat Van der Lee en links niet teleurgesteld hadden mogen wezen, toen het Kamervoorzitterschap naar de radicaal-rechtse Martin Bosma ging. Linkse voorstellen zouden te drammerig zijn, aldus een paginalange litanie van vvd’er Paul Slettenhaar. Links als elitair, als hoogopgeleid, als weinig verbonden met ‘de gewone mensen’. Eenzijdig, veelal onjuist en framend als dit soort artikelen zijn, raken dit type mediaberichten toch onwillekeurig een snaar. Want is het niet vreemd dat juist de mensen met lagere inkomens en een praktische opleiding, hun heil al sinds een flink aantal jaren eerder bij rechts zoeken dan bij links? Zoals onlangs door o.a. Marcel Lubbers op *Stukroodvrees* werd geanalyseerd, stemde

nog nooit zo’n klein deel van degenen die zichzelf tot de arbeidsklasse rekenen op partijen als GL-PvdA of de SP (dat is overigens met name aan het verlies van deze groep bij de SP te wijten). Is het een teken van een diepe kloof tussen hoogopgeleid links en praktisch opgeleid extreemrechts, waarbij begrip en overbrugging niet meer mogelijk is?

Een antwoord hierop is wellicht te vinden bij de Franse intellectueel Didier Eribon, die eerder in *Terug naar Reims* zijn klassenmigratie uiteenzette: als homoseksuele jongen uit een arbeidersgezin brak hij met zijn omgeving nadat hij door scholing en universitaire vorming volkomen vervreemd was geraakt van zijn afkomst. Nu heeft hij met *Het vonnis van de samenleving* hier een vervolg op geschreven. Hier schrijft hij, in een overigens niet heel toegankelijk boek vol literatuurverwijzingen, over een aantal intrigerende zaken. Zo ziet hij hoe de generatie van zijn ouders als onderdeel van de arbeidsklasse verbitterd raakte. Sociale stijging zat er vaak niet in. Volgeladen met consumptieschulden en een hypotheek, waren ze sterk afhankelijk van en gericht op geld. Het grote doel was een eigen huis, ‘en het vooruitzicht ooit kleine bezitter te worden, maakte hen ontvankelijk voor rechtse propaganda’. Maar die huizen bleken vaak onderdeel te worden van wijken die steeds meer bevolkt werden door immigranten, en waar men naarstig aan wilde ontkomen. De scheidslijnen werden hierbij niet meer klassenlijnen, maar etnische lijnen. ‘Mensen waren vastbesloten om zich los te weken uit een geheel dat werd gedefinieerd als de arbeidsklasse, de minvermogenden, de onbemiddelden. Het was duidelijk de bedoeling, zich te distantiëren van ook maar de gedachte aan een georganiseerde arbeidersbeweging, soms zelfs zich te verwijderen uit de inbedding in een links gemarkeerde politieke ruimte.’

Didier Eribon, *Het vonnis van de samenleving*, Leesmagazijn, 2023

Juli Zeh & Simon Urban, *Tussen werelden*, Ambo|Anthos, 2023

In het werk van Eribon zit een merkwaardig dubbeling. Enerzijds beschrijft hij hoe vrijwel alles gedefinieerd wordt door klasse. Of je cultureel onderlegd bent, wat voor werk je doet, wat je kans is om bij de ‘heersende klasse’ te behoren. Klasse is bepalend, tenzij onderwijs een ontsnapping biedt. Het is daarmee een fundament voor sociaal-economisch klasse-denken, wat zeker hier in het zogenaamde egalitaire Nederland, op pogingen van bijvoorbeeld Ron Meyer en onlangs Noortje Thijssen en Tim ’S Jongers na, nog relatief beperkt is. Anderzijds kun je het boek ook als een exponent lezen van juist het identiteitsdiscours. Want hoe bepalend is zijn homoseksualiteit, en de reactie daarop vanuit zijn ouderlijk arbeidersmilieu wel niet geweest voor Eribon, ook voor zijn eigen ontwikkeling?

Eribon, zo schrijft ook vertaalster Jeanne Holierhoek in een prachtig nawoord, zet een aantal actuele vragen op scherp zoals of het ‘aan-zwellende identiteitsdenken een verzwakkend effect heeft op de klas-senstrijd’, maar constateert dat Eribon eerder beschouwt dan beantwoordt.

De opmerking dat iedereen meerdere identiteiten heeft, en dat het mogelijk zou moeten zijn dat de arbeidersbeweging een front vormt met emancipatoire bewegingen is theoretisch juist. Maar het is de vraag of we dat nu in de praktijk zien, in een polariserende wereld waarin mensen zichzelf in een hokje plaatsen, en hierbij ook automatisch allerlei standpunten uit dat gepolariseerde hokje overnemen. In hoeverre kunnen mensen zich nog onttrekken uit deze pregnante classificatie?

Dat brengt ons bij een tweede boek van buitenlandse bodem. De Duitse auteurs Juli Zeh (bekend van *Ons soort mensen*) en Simon Urban schreven een boek over de huidige polarisatie die vrijwel elke westerse maatschappij parten speelt. *Tussen werelden* is een roman, en gaat over twee oude studievrienden, Stefan en Theresa. Stefan is adjunct-directeur van een progressieve krant, Theresa runt een (biologische) boerderij. Het boek is opgebouwd als één lange mail en Whatsapp-uitwisseling. De oud-studiegenoten leven in totaal andere werelden, en de vraag die het boek oppert is of ze elkaar nog kunnen begrijpen. ‘Er bestaat niet zoiets als

daarbuiten, of hier binnen’, laat Zeh een van de hoofdpersonages zeggen. Maar of ze daar naar kunnen leven is de vraag, want beiden worden meege-sleept in hun eigen wereld. Op de krant, waar de jongeren in *woke*-taal alleen nog maar eenzijdige radicale berichtgeving willen schrijven. Of op het platteland, waar de boeren een ruwe strijd aangaan voor eerlijke prijzen en minder regels. Ze voelen zich niet erkend door de stedelijke elite van het land, en al helemaal niet door de in hun ogen non-zorgen van deze elite. Het boek van Zeh en Urban is ontegenzeggelijk lekker leesbaar, en zelfs bij vlagen spannend, maar het is de vraag of de auteurs niet te veel een karikatuur neerzetten van hun hoofdpersonen. Want tja, zou er werkelijk iemand ooit niet aan kinderen zijn begonnen als hoofdpersoon Stefan vanwege een angst om zijn erfelijke racistische witheid? En dat raakt ook uiteindelijk aan de centrale premisse van het boek: is het nu echt zo dat bevolkingsgroepen elkaar niet meer kunnen begrijpen, zelfs als ze veel onderling contact hebben?

De reflecties van Eribon stemmen hoopvoller dan de soms wat platgeslagen tweedeling van Zeh en Urban of de mediaberichten waar dit stuk mee begon. Ergens lijkt het laatste lekkerder te bekken: het frame van de hoogopgeleide linkse stadsbewoner, die met zijn *woke*-gedachten de aansluiting volledig heeft verloren met de alledaagse besognes van de Jan met de Pet, die zich dan maar wendt tot extreemrechts. Maar daarvoor hoeft het nog niet waar te zijn. Toegegeven, ook deze verkiezing verloor links weer zetels, terwijl het extreemrechtse blok steeds groter werd. Met name de SP verloor flink, voor een deel aan de PvdV of NSC. Maar met nog geen 2% van de nieuwe PvdV-stemmen hebben bijvoorbeeld GroenLinks-aanhangers of PvdA’ers volstrekt niet aan de opmars van Wilders bijgedragen. Dat was

namelijk de PvdV: met 15% van de nieuwe PvdV-stemmers die als kiezers overliepen. En doordat aanvankelijk Yesilgöz de PvdV niet langer uitsloot van regeringsdeelname, waardoor veel niet-stemmers weer eens de moeite namen naar het stembokje te lopen. Maar niemand die de vraag stelt in hoeverre de PvdV de connectie met de hardwerkende Nederlander heeft verloren.

Daarbij durf ik de stelling wel aan dat we in werkelijkheid lang niet zo gepolariseerd zijn als de eendimensionale opinies ponereren. Wie kent er immers niet tientallen mensen die géén haver-melk drinken, maar gewoon hard werken in bijvoorbeeld de publieke sector, de zorg, het onderwijs, het mkb en zich zorgen maken over de ieder-voor-zich-samenleving? Waar de ongelijkheid steeds groter lijkt te worden, de wooncrisis, de tekorten in het onderwijs. Of mensen die, ongeacht opleiding of kleur, zich zorgen maken over de toekomst. Omdat ze jong zijn, of jonge (klein)kinderen hebben, en zich hebben verdiept in de klimaat- en biodiversiteitscrisis en niet onder een steen hebben geleefd.

Een linkse stem hoeft niet per se voort te komen uit identiteitsdebatten, of alledaagse eindjes-aan-elkaar-knoop-problemen (zie ook het interview met Mirjam de Rijk in dit nummer). Kortom: een linkse stemmer kan opvallend normaal zijn, zoals ook de gemiddelde Nederlander, en daarmee bereikbaar. Zoals Zeh haar hoofdpersoon laat zeggen: ‘Volgens mij proberen we allemaal elkaar te redden. Waarschijnlijk zijn we bang, niet alleen jij en ik maar iedereen, de hele maatschappij, om elkaar kwijt te raken.’ Je kunt dus ook stellen dat er een heel veld open ligt voor links. Mits we ons maar inleven in elkaar, en de problemen benoemen die het overgrote deel van Nederland ondervindt.

WAAR WIL FRANS TIMMERMANS HEEN MET ZIJN ROOD-GROENE FUSIEPARTIJ?

In een goed gevulde Rode Hoed sprak Frans Timmermans de vierde Banning Lezing uit. Hij benadrukte het belang van een vrije, weerbare samenleving. Hij benoemde wat nodig is om dat voor elkaar te krijgen en sprak over een nieuw gevoel van gemeenschap. Er waren aardig wat media: NOS, NRC en Trouw lieten hun gezicht zien. Sheila Sitalsing van de Volkskrant noemde Timmermans speech een overdonderend en allesomvattend groen-sociaaldemocratisch verhaal.

De roep om een links verhaal en een goed en vooral zichtbaar antwoord op de rechtse wind die door Nederland waait horen we vaak. Het wachten is op een heldere, overtuigende koers: waar wil Frans Timmermans heen met zijn rood-groene fusiepartij? De belangrijkste boodschap in zijn Banning Lezing luidde: politiek moet door waarden gedreven zijn, en het individu kan alleen tot bloei komen in de gemeenschap, een oud kernpunt van de rode dominee Banning. In een moderne context betekent de doorbraak dat we strijden voor een nieuw gevoel van gemeenschap en tegen de bubbels en echokamers die een vals gevoel van gemeenschap geven.

Timmermans vindt het onbestaanbaar dat de vvd een coalitie zou gaan vormen met de pvv van Geert Wilders, maar hij sluit het niet uit. 'Ondanks hun meningsverschillen

delen conservatieven (ook als ze zich 'liberalen' noemen) en ultranationalisten de wens om de sterkste schouders uit de wind te houden.' Daarom kiezen nsc en vvd voor miljardenbezuinigingen in plaats van eerlijke herverdeling door onder meer een grondige belastingherziening. Het creëren van verdeeldheid is het politieke verdienmodel van rechts en de afgelopen jaren is steeds duidelijker geworden hoe onzeker het bestaan voor miljoenen Nederlanders is. In deze bodem van bestaansonzekerheid en ongelijkheid kunnen wantrouwen en onvrede woekeren. We zullen daarom solidariteit moeten organiseren. Niet alleen uit moreel plichtsbef, maar ook uit weloverwogen eigenbelang.

Verenigd Links kiest voor een eerlijker fiscaal systeem dat de extreme scheefgroei tussen arbeid en kapitaal corrigeert in het voordeel van werkende mensen en mensen die geen werk kunnen vinden.

Een nieuw gevoel van gemeenschap is ook sterk gebaat bij de omarming en viering van de diversiteit in onze samenleving, denkt Timmermans. De woorden 'Nederland' en 'vreemdelingenhaat' komen veel te vaak samen in één zin voor. Het serieuze vraagstuk van onze demografische ontwikkeling heeft een serieus antwoord. Dat betekent dat links niet mag wegstijven van de vragen rondom asiel, en rechts niet mag wegstijven van de problemen rondom arbeidsmigratie. Alles staat of valt met de bereidheid van democratische partijen om de feiten leidend te laten zijn. 'Mensen die rechtmatig in Nederland verblijven, hoeven niet door extra hoepeltjes te springen om te bewijzen dat ze erbij horen als ze moslim zijn of een kleur hebben of een naam die

doet vermoeden dat ze niet met de Batavieren in holle boomstammen de Rijn zijn komen afzakken.'

Het voornemen van meerdere partijen aan de onderhandelingstafel om de npo te saneren – dat in het verkiezingsprogramma van zowel de pvv, nsc als vvd staat – is volgens Timmermans een voorbode van het uithollen van de rechtsstaat. 'Het is allesbehalve toeval dat de pvv de publieke omroep de nek om wil draaien. Deze partij maakt onderdeel uit van een wereldwijde beweging die controle wil over de waarheid [...]. Aantasting van de rechtsstaat, zo leert het verleden ons, gaat nooit in één keer. Deze voltrekt zich stapsgewijs.'

In de Rode Hoed vertelde Frans Timmermans een breed verhaal over autocratie en gemeenschap, en over migratie, klimaatpolitiek en fiscale herverdeling. Hoofdredacteur Pieter Klok spreekt in de dagelijkse podcast van de Volkskrant van een ideologische basis voor Verenigd Links. De gl/pvda-leider stippelde een koers uit waar we in de Banning Vereniging en in de rood-groene fusiepartij mee verder kunnen.

De lezing is in zijn geheel terug te lezen en te kijken via www.banningvereniging.nl

Frans Timmermans tijdens de Banning Lezing 2024 in de Rode Hoed

Casper Gelderblom won de Banning Prijs 2024. Zijn essay en die van de andere genomineerden zijn terug te lezen via onze website

Foto's door Paul te Stroete

ZONDER GEMEENSCHAPSZIN IS DEMOCRATISCH SAMENLEVEN ONMOGELIJK

Stefan Paas is hoogleraar theologie aan de VU en de Theologische Universiteit Utrecht. Hij werkt mee aan de wekelijkse Ongelooflijke Podcast (EO/NPO) en voert daar gesprekken over de relevantie van het christelijk geloof in de hedendaagse samenleving. Dirk Achterbergh sprak met hem over religie, gemeenschap, populisme, over de progressieve beweging en het conservatieve sentiment, over columnist Sander Schimmelpenninck en over kerkvader Augustinus.

∞ **Door Dirk Achterbergh**

Theoloog zijn in de huidige tijd, is dat geen achterhoedegevecht in een seculariserend Nederland, een anachronisme?

“Onze geschiedenis is diepgaand beïnvloed door theologische ideeën. Deze zijn later geseclariseerd, daar zijn we ons vaak niet van bewust. Het blijft belangrijk onze bronnen te kennen.

Maar inderdaad is secularisatie een voortgaand proces: er wordt minder geloofd, minder gebeden, er is minder kerkbezoek. En naast secularisering is er de individualisering die overlappend is. Deze treft al het leven in gemeenschappen, verbanden en instituties. Ook de kerken hebben hiermee te maken, maar deze zijn van alle instituties nog het meest gespaard gebleven. Tussen de zeven en tien procent van de bevolking bezoekt elke week een religieuze bijeenkomst, cijfers waar bijvoorbeeld politieke partijen alleen maar van kunnen dromen. Bovendien zijn kerkgemeenschappen divers samengesteld in termen van opleiding en inkomen, ze vertegenwoordigen nog steeds een behoorlijk sociaal kapitaal. Opmerkelijk is ook dat in het confessioneel onderwijs de integratie van kinderen van hoog- en

laagopgeleide ouders het hoogst is van alle schooltypen, op montessorischolen overigens het laagst.

Die individualisering die nu zo'n 65 jaar geleden begonnen is, heeft zonder meer bevrijdende kanten. Instituties waren vroeger te star en onderdrukkend. Ook kerken hebben wat dat betreft niet altijd een even goede trackrecord, om van het seksueel misbruik in de katholieke kerk nog maar te zwijgen. Op emancipatiegebied zijn grote en noodzakelijke vorderingen gemaakt. Maar je kunt je wel de vraag stellen of we niet doorgeslagen zijn. Onderkennen we nog de waarde van gemeenschappen en van gemeenschapszin? Hebben we met het verdrijven van de vermeende spruitjeslucht, niet het kind met het badwater weggegooid?

‘Links en rechts gingen uit van hetzelfde mensbeeld.’

Die individualisering en de daarmee gepaard gaande ondermijning van gemeenschappen, kun je betitelen als een doorvretend zuur, dat heel diep en breed in de samenleving is doorgedrongen. Links en rechts hebben elkaar daar de afgelopen decennia in gevonden. Rechts benadrukte vooral het economische neoliberalisme, terwijl links de culturele individualisering nastreefde. Beide gingen uit van hetzelfde mensbeeld: de mens is een capabel individu, dat geheel zelfstandig en onafhankelijk verstandige keuzes maakt. Op de markt van goederen en diensten en in zijn of haar persoonlijk leven.

Als recent voorbeeld daarvan noem ik de afschaffing van de bedenktijd voor een abortus, waar links erg voor

is. Immers, vrouwen maken zelf wel uit wat goed voor hen is. Maar is zo'n beslissing altijd uit vrije wil? Is er nooit sprake van financiële of psychologische druk? Waarom is er niet een klein hekje omheen gezet in de vorm van een bedenktijd, zodat er nog iemand naar kan kijken en bezien of de vrouw in kwestie gebaat kan zijn bij anderzortige hulp. Is dat betutteling of is dat betrokkenheid? En zouden vrouwen die in de omstandigheid zijn dat ze geen druk ervaren van buiten niet enkele dagen kunnen wachten ten behoeve van hen die op dat moment minder ruimte hebben om zelfstandig te beslissen?

Als de vrije keuze het hoogste goed is, wordt binding minder belangrijk. Het is zo gemakkelijk geworden om de zaak op te breken en telkens weer nieuwe keuzes te maken, in relaties, op het gebied van wonen en werk. ‘Ik ben helemaal klaar met jou’, is wat dat betreft een typisch hedendaagse uitdrukking.

‘Als de vrije keuze het hoogste goed is, wordt binding minder belangrijk.’

Die verregaande erosie van het gemeenschapsleven is onderhand wel een probleem geworden in de westerse wereld. Zijn we nog in staat om met elkaar samen te leven? Is dat neoliberale mensbeeld nog wel adequaat? Is het geen wereldvreemde ideologie? In de religieuze ideeëngeschiedenis is de mens helemaal niet altijd capabel en is geneigd om verkeerde keuzes te maken, is de mens niet een vrij zwevend individu maar onderdeel van een groter geheel en heeft

hij/zij ook zichzelf niet geschapen. Kortom religie en theologie weer spreken dit liberale mensbeeld. Nu daar in brede kring steeds meer twijfel over is ontstaan, kunnen bronnen van religieuze wijsheid helpen om een antwoord te vinden op de uitdagingen van deze tijd. Als theoloog voel ik me dus bepaald geen anachronisme.”

In jouw podcast stelt Sander Schimmelpenninck dat iedereen toch vrienden en familie heeft. Hoezo onderminning van gemeenschappen?

“Schimmelpenninck begrijpt het wezen van een gemeenschap niet. Een gemeenschap bestaat uit mensen die helemaal geen vrienden van elkaar hoeven te zijn. Je kiest ook die leden niet uit, je treft ze aan. Ze hebben op heel andere scholen gezeten en doen heel ander werk. Wel herken je iets in elkaar. Dat hoeft niet heel intensief te zijn. De kerkvader Augustinus zegt: ‘Duisternis is ons gemeenschapsleven eigen.’ Je kan nooit weten wat de ander precies denkt, er bestaat een respectvolle distantie. Wel is er verbondenheid, een gedeelde ruimte, je bouwt verstandhoudingen op. Er vormt zich een weefsel, maar dat heeft tijd en volharding nodig.

Maar in elke gemeenschap zijn ook verschillen van inzicht, strubelingen, ergernissen. Je wordt geconfronteerd met heel andere denkbeelden, denk maar aan de beruchte oom Jan, die op familiebijeenkomsten allerlei in jouw ogen verwerpelijke uitspraken doet. Toch is dat juist goed, die confrontatie, het relativeert je eigen inzichten en geeft stof tot reflectie, behorend tot een gemeenschap wordt jou de mogelijkheid geboden buiten je bubbel te treden.

Het werkt ook goed tegen wereldvreemd idealisme, geeft een zekere nuchterheid over wat er aan verandering mogelijk is.

Wat is gemeenschap dan wel? Joe Biden, gelovig katholiek, citeert bij zijn inauguratie alweer Augustinus als hij het heeft over zijn aanpak van de polarisatie in de USA: ‘Een gemeenschap is een groep mensen die zich door hun liefde voor dezelfde dingen laat bepalen’. Dus anders gezegd: Amerikanen denken over heel veel zaken verschillend, hebben ook heel verschillende achtergronden en politieke oriëntaties, maar door de gezamenlijke liefde voor vrijheid, gelijke kansen en waardigheid kan er toch iets ontstaan van onderlinge communicatie en samenleven.

Het is dus niet zozeer overeenstemming, maar liefde dat een volk of een gemeenschap definieert. In een gemeenschap kan je dus nooit ‘klaar zijn met een ander’, ondanks alles moet je samen toch verder, je moet investeren in zaken waar je allemaal van houdt, die te belangrijk zijn om te laten liggen.”

‘Het is niet overeenstemming, maar liefde dat een gemeenschap definieert.’

Waarom is de erosie van gemeenschappen en gemeenschapszin dan een probleem?

“Om in een democratie samen te leven heb je gemeenschap en gemeenschapszin nodig. Dialoog, kennismaken van elkaars inzicht en voorkeuren, het relativeren

Stefan Paas, *Vrede op aarde*, Kokboekencentrum Non-fictie, 2023

van je eigen standpunten, dat alles wordt wel heel moeilijk als er niet ergens verbondenheid is, als er helemaal niets is waar je samen van houdt. Hoe kun je dan ooit samen besluiten nemen, of op zijn minst je neerleggen bij een besluit dat niet het jouwe is? Ik geef een praktisch voorbeeld. Ik spreek in mijn kerkgemeenschap een boer, die ik daarbuiten nooit zou hebben gesproken. Hij zegt het stikstofbeleid van de overheid te verfoeien: ‘stop daar onmiddellijk mee, maar daar zal jij wel heel anders over denken.’ ‘Ja’, zeg ik, ‘over dat beleid is veel te zeggen, maar als ik door jouw weiland loop zie ik daar steeds minder weidevogels.’ Hij beaamt dat, het gaat hem aan het hart: ‘Dat kan zo eigenlijk niet doorgaan.’ We zijn het duidelijk niet eens over het huidige beleid, maar er is wel een begin van een gesprek, juist omdat we tot een eenzelfde gemeenschap horen, daarvoor verbondenheid voelen.

Interessant is ook wat Jonathan Haidt, een Amerikaans sociaalpsycholoog heeft onderzocht. Hij onderscheidt morele intuïties en grondslagen. Bij progressieve Amerikanen staan rechtvaardigheid, zorg en bevrijding bovenaan, bij de conservatieven zijn loyaliteit, zuiverheid en autoriteit (respect voor tradities) dominant. Nu blijkt bij onderzoek dat de groep conservatieven zich best iets voor kan stellen bij de morele intuïties van de progressieven, maar dat dit in omgekeerde richting veel minder het geval is. Anders gezegd: Staphorst begrijpt Amsterdam beter dan Amsterdam Staphorst. Voeg daarbij het werk van Paul Collier, een Engelse econoom en sociaaldemocraat. Hij beschrijft verschillende bronnen van eigenwaarde: opleiding/baan, traditie/gemeenschap en natie. Hoogopgeleiden putten hun zelfwaardering vooral uit hun werk. Wat doe je voor werk, is veelal de eerste vraag op een feestje. Kosmopolitisch en progressief vinden ze zichzelf, ze hebben niet zoveel op met natie en traditie. Lageropgeleiden ontlenen veel minder zelfwaardering aan hun werk en meer aan de tradities van hun gemeenschap en land. Zij menen dat hogeropgeleiden een beetje op hen neerkijken. Uiteraard worden deze verschillen door populistische politici uitvergroot, maar blijkbaar valt dat wel op een vruchtbare bodem.

Mij valt op dat onderling begrip tussen progressief en conservatief maar al te vaak ontbreekt. Praten ze nog met elkaar? Ontmoeten ze elkaar nog? Weten de voormalige volkspartijen in het midden, het CDA en de PVDA, nog waarvoor ze zijn? Vormen ze nog een politieke gemeenschap waarbinnen meer behoudende én vooruitstrevende krachten elkaar probeerden

te vinden. We zien nu in Nederland een CDA- of PVDA-vormig vacuüm. De PVV springt daar in met splijtende taal, met als gevolg dat conservatief Nederland links ziet als een losgeslagen elite en progressief Nederland rechts ziet als een reactionaire bende, een vruchtbare dialoog ontbreekt.

Die individualisering en de daarmee gepaard gaande erosie van gemeenschappen is de laatste driekwart eeuw wel erg snel gegaan. Het verdriet over die teloorgang wordt nu door populistische partijen gekapitaliseerd over de as van migratie, maar het fenomeen strekt zich uit over allerlei domeinen van het moderne leven. Ook relaties, arbeid en wonen worden erdoor gekleurd. De PVV parasiteert op dit conservatieve sentiment, op dit verdriet en krijgt vrij spel omdat volkspartijen de spanning tussen waardevol behoud en noodzakelijke verandering onvoldoende bespreekbaar hebben weten te maken.

Kijk eens naar Jerry Afriyie, van Kick Out Zwarte Piet. Dag in dag uit sjouwt hij zaaltjes af om te spreken met mensen die het bepaald niet met hem eens zijn. Een steen naar je kop krijgen en toch maar weer de volgende dag het gesprek aangaan. Naar mijn mening een voorbeeldig democraat, waar middenpartijen een voorbeeld aan zouden kunnen nemen.”

Democratisch samenleven staat onder druk, wat zou er moeten gebeuren?

“De grote uitdaging lijkt me om het gemeenschapsleven stevig te bevorderen, waarbij we buitensluitende en onderdrukkende aspecten van voorheen achter ons moeten laten. Anders gezegd: het vormen van niet-toxische gemeenschappen zou bij mij hoog op de agenda staan. Wel meteen daarbij een disclaimer: volledige individuele bevrijding en het deel uitmaken van een gemeenschap is

zoets als een boerderijtje op de Dam. Gemeenschappen zijn niet synoniem met warm en gezellig. Ze leveren ook ergernis, verschil van mening en confrontatie op. Dat alles kan gematigd worden doordat je samen houdt van dezelfde dingen en daarover met elkaar in gesprek blijft. Dat geldt voor de voetbalclub, de kerkenraad en de politieke partij. Gemeenschapszin betekent ook gematigdheid, zien waar die ander zit, geduld hebben en volhardend zijn in het opbouwen van verstandhoudingen, niet verstarren in je eigen gelijk. Dat geldt voor links én rechts, voor gelovigen én ongelovigen.

Meer democratie en meer dialoog is volgens mij het antwoord op anti-democratische en populistische dreiging. Dat kan best omdat een overgrote meerderheid van de Nederlanders wil investeren in samenhang, wil dat we elkaar vast blijven houden. Ook de grootste populistische schreeuwer wil uiteindelijk niets liever dan begrepen worden.

‘Ook de grootste populistische schreeuwer wil begrepen worden.’

De pendel is nu wel erg naar het primaat van de individuele verantwoordelijkheid en individuele keuze doorgeslagen en zal zich weer richting gemeenschap en verantwoordelijkheid voor de ander bewegen. Wellicht zal dat nieuwe politieke breuklijnen en de vorming van nieuwe politieke formaties opleveren. Mogelijk maakt dat ook een einde aan de huidige partijpolitieke versplintering. En dan denk ik zomaar dat religieus geïnspireerde mensen veel aan dit proces kunnen bijdragen.”

EGBERT DE VRIES MIGRATIE

Egbert de Vries is voorzitter van de Steunstichting Banning Vereniging

De verkiezingen van 22 november hadden moeten gaan over bestaanszekerheid, of over goed bestuur, maar gingen over migratie. Dilan Yesilgöz had het kabinet laten klappen op het onderwerp, het leiderschap van de vvd naar zich toe getrokken, en eraan bijgedragen om Geert Wilders, de koning van het migratiedebat, weer salonfähig te maken. Publiekslieveling Pieter Omtzigt voegde het als hoofdthema toe aan zijn politiek programma; een beperking van de migratie. Dit speelt in veel westerse landen. De groeiende AfD in Duitsland, de complete draai van Macron, de verkiezingswinst van Georgina Meloni, de campagne-achtige aanpak van Rishi Sunak rond het 'stop the boats' en de verkiezingsstrijd in de vs; overal draait het om de rem op migratie.

In Nederland gingen na de verkiezingen vier mensen in overleg over een nieuw kabinet. Een man met een Indische moeder en een echtgenote uit Hongarije, een vrouw met een Ierse moeder, een man met een echtgenote uit Turkije en een vrouw die zelf als kind met haar ouders uit Turkije was gevlucht. Van deze mensen, ervaringsdeskundigen die persoonlijk hebben geprofiteerd van de mogelijkheid naar Nederland te migreren, werd verwacht dat ze het wel snel eens zouden worden over het beperken van migratie. Ik schrijf dit niet zonder ironie, ik heb hypocrisie altijd een van de vervelendste trekjes van de politiek gevonden. Mij hoor je niet over de beperking van migratie, want ik heb er net als Geert, Caroline en Pieter veel aan te danken.

Mijn Nederlanderschap is niet voortgekomen uit migratie, maar die van mijn echtgenoot wel. Als beleidsmedewerker internationalisering van de HBO-raad heb ik destijds, met mijn collega van

de vsnu en collega's van vno-ncw, een belangrijke rol gespeeld bij de internationalisering van het hoger onderwijs, de verbetering van de instroom van buitenlandse studenten en het opzetten van de succesvolle kennismigrantenregeling.

In 2005 was het idee dat we in een 'war on talent' zaten, in een steeds toenemend globaliserende wereld. Meer buitenlandse studenten en kennismigranten was een logische gedachte en een mooie ontwikkeling. En Nederland heeft van nature een perfecte locatie, een egalitaire toegankelijke cultuur en het economisch niveau om ook een migratieland te kunnen zijn. En dus werden we een migratieland zonder dat dit met de kiezer was afgestemd en werden de langetermijneffecten onvoldoende doordacht. De demografen bleven maar voorspellen dat de bevolking zou gaan krimpen, terwijl die in werkelijkheid jaar op jaar met meer dan 100 duizend mensen groeide. Jan Latten, die al 40 jaar in allerlei praatprogramma's komt opdraven is nooit gevraagd waarom hij het thema migratie zo opzichtig negeerde en dus de voorspelling steeds niet klopte.

Als lokaal bestuurder in Amsterdam Zuid zag ik het wel. In dat gebied kwamen meer en meer migranten wonen. Dus gingen we zelf aan de slag, met meer studentenwoningen en huurwoningen bouwen, vestigingsplekken voor internationale scholen creëren, en werd er bij verkiezingen aandacht besteed aan de kiezers met een migratieachtergrond. Ook op het gebied van religie en levensbeschouwing is het te merken. Waar Nederlandstalige, traditionele kerkgangers voortdurend in aantal afnemen zie je de opkomst van migrantenkerken en moskeeën, en van Engelstalige religieuze gemeenschappen. In onze kerk in de Pijp is de zondagochtendienst al minder goed

bezocht dan de Engelstalige religieuze bijeenkomst die in hetzelfde gebouw in de middag plaatsvindt.

Nu is het ons dus ineens te veel. De mensen in Westland, waar de lokale economie afhankelijk is van arbeidsmigranten, willen geen vluchtelingen opvangen. Overigens; deze arbeidsmigranten werken in Naaldwijk maar wonen slecht behuist in Rotterdam of Den Haag, en als ze arbeidsongeschikt zijn geworden zijn ze aangewezen op de daklozenopvang bij ons in de buurt en kom ik ze bij de koffie in de kerk tegen. De Oekraïners werden met open armen opgevangen

toen de oorlog uitbrak maar mensen als Mona Keizer vragen zich af wanneer ze weer naar huis gaan. De studiezalen puilen uit en het aantal studies met toelatingsselectie groeit.

Bij de PvdA Amsterdam hielden ze een avond over internationalisering. Het werd een kritische avond over gentrificatie en de ene na de andere tirade tegen expats kwam over de vloer. Ze maken de huizen onbetaalbaar, de koffie in koffietentjes te duur en je wordt overal in het Engels bediend. Het ontbrak er nog maar aan dat iemand de stelling innam dat De Nederlander weer op 1 moet

staan. Hetgeen ons terugbrengt bij de formatie. Als volgens Geert Wilders de Nederlander weer op 1 moet staan, wat gaan wij dan doen met zijn vrouw, de moeder van Caroline van der Plas en het gezin Yesilgöz? Wie is die Nederlander dan, die op 1 staat? En wat gaan we dan doen aan de migratie, als het huidige model niet meer werkt? Dit zijn ook vragen waar links een antwoord op moet hebben, de kiezer verwachtte dat en is in ons teleurgesteld. Volgens mij een heel goed onderwerp voor de Banning Vereniging.... Ik doe mee. Al was het dus maar omdat ik voor het huidige model medeverantwoordelijk ben.

COLOFON

Redactie: Dirk Achterbergh, Twan van Lieshout, Joke van der Neut, Evelien Polter, Piet Ruig en Lianne Schuurung.

Aan dit nummer werkten mee: Jos Aarnoudse, Pieter Rings (correctie), Jochum Veenstra, Egbert de Vries, Naomi Woltring.

Vormgeving: Rosa Stigter

Oplage: 500

ISSN: 23520-7870

Deadline: De deadline voor het volgende nummer is 12 mei 2024

Over Tijd & Taak: *Tijd & Taak* wordt sinds 1932 uitgegeven door de Banning Vereniging en haar voorlopers. Het blad stelt door middel van interviews en opiniërende artikelen de vraag welke taak wij in deze tijd hebben om de wereld mooier, vrediger en eerlijker te maken. *Tijd & Taak* strijdt voor een sociaaldemocratisch ideaal met ruimte voor bezinning en dialoog. Het blad verschijnt viermaal per jaar.

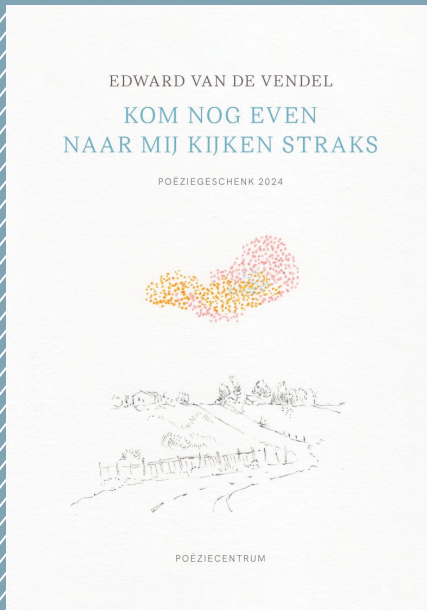
Abonnement: Een jaarabonnement op *Tijd & Taak* kost € 15,-. Leden en donateurs van de Banning Vereniging ontvangen het blad kosteloos.

Over de Banning Vereniging: De Banning Vereniging organiseert activiteiten op het snijvlak van levensovertuiging, religie en sociaaldemocratie. De vereniging, opgericht in 1919, draagt de naam van Willem Banning. Hij was theoloog, hoogleraar en een van de oprichters van de PvdA. Hij was een man die stond voor verbinding en dialoog. De Banning Vereniging en haar voorgangers putten uit stromingen van het religieus socialisme en een op waarden gericht humanisme dat vrijheid en gerechtigheid als eis stelt voor het persoonlijke én maatschappelijke leven.

Banning Vereniging
voor levensovertuiging,
religie en sociaaldemocratie
Postbus 10567, 1001 EN Amsterdam
Rekeningnummer: NL87 TRIO 0198 5100 39

info@banningvereniging.nl
www.banningvereniging.nl

LEVENSOVERTUIGING
BANNINGVERENIGING RELIGIE
SOCIAALDEMOCRATIE

Edward van de Vendel
Kom nog even bij mij kijken straks
 Uitgeverij Poëziecentrum
 Het geschenk voor de Poëzieweek 2024

Edward van de Vendel werd geboren in Leerdam, op 1 augustus 1964. Hij was basisschoolleerkracht voordat hij in 2001 fulltime ging schrijven. Hij schrijft romans voor kinderen en jongeren, poëzie, non-fictie en prentenboeken. Hij kreeg voor zijn oeuvre al vele prijzen. Zijn bekendste dichtbundels zijn *Ik juich voor jou* (2012) en *Wat je moet doen als je over een nijlpaard struikelt* (2019).

SLECHTE LUCHT

Ja, er stroomden altijd al goten met stom gepraat langs onze straten, maar als we oppasten waar we waadden, wisten we de goorste vissen te mijden.

Toen werd het 2006.

Toen kwamen de anonieme tijden.

De riolen zwollen op tot sloten, de opgeschoten watermonsters dm'en nu onze adressen door, ze X'en in ons huis, ze messagen een mening om ons heen, ze zijn wanneer ze typen niemand, maar wanneer ze ons bedoelen en door ons gelezen worden, iedereen, onze muren worden beklommen, onze tuinen raken overzwoomen, we zijn de oevers kwijt, geen paus, geen commissaris, geen opinieleider werpt zich op, er is geen wetgeving, geen skolstrejk, geen wereldwijde top, er bestaan geen ministeries met een social-climate-chancebeleid, er is geen Intergovernmental Panel on Online Anonymous Mass-Bullying, we onderschatten de trollen, we kijken langs het bedreigen, het is een recht om slechte lucht te zijn.

het is 2024,

ze zullen ons krijgen.